

De macht van de media

P.J. Boukema*

Het organiserend comité dat zich als hoofddoel stelt het 'Binnenhof Binnenste Buiten' te keren, heeft mij de hiervóór afgedrukte stelling aangeboden, die als uitgangspunt voor de discussie moet dienen. Aan mij werd overgelaten deze stelling te kritiseren of te bevestigen, een andere mogelijkheid is er kennelijk niet. Allergisch voor het moeten maken van keuzen tussen door anderen geformuleerde alternatieven, zal ik zowel het één als het ander doen, waarbij de lezer zelf de balans maar moet opmaken.

Vertekening

Allereerst de gestelde vertekening. De stelling lijkt uit te gaan van de gedachte dat de media in staat zouden zijn een waarheidsgetrouw beeld van het politiek bedrijf te presenteren. Die veronderstelling is echter volstrekt onjuist. De media geven per definitie een vertekend beeld van de werkelijkheid en dus ook van de politieke werkelijkheid. Steeds zal immers uit het geheel van politieke feiten en gebeurtenissen een selectie moeten worden gemaakt. Al was het alleen reeds vanwege de beschikbare plaatsruimte en zendtijd.

Als het goed is – dat wil zeggen als we met een goede journalist te maken hebben – zal de keuze vooral worden bepaald door journalistieke normen. Dat daarbij de nieuwswaarde een zeer belangrijke rol speelt ligt weliswaar voor de hand, maar draagt ook tot de vertekening bij.

Tot nu toe sprak ik over dé media. Onderscheid moet echter worden gemaakt, niet alleen tussen de pers en de omroep, maar ook binnen die media tussen de verschillende pers- c.q. omroeporganen. De omroep – en met name de televisie – brengt haar eigen verleidingen, beperkingen en mogelijkheden mee. Televisie kan moeilijk anders

* Tekst van de inleiding gehouden in de Nieuwe Kerk in Amsterdam op 29 mei 1985.

dan vluchtiger, oppervlakkiger én directer zijn dan de pers. En tussen de individuele pers- c.q. omroeporganen onderling bestaan grote verschillen voor wat betreft de wijze van selectie en presentatie van het nieuws. Daarbij zal bepalend zijn de vraag welke categorie kijkers of lezers men beoogt te bereiken.

Sommige media spelen in op de kennelijk bij velen bestaande behoefte aan sensatie. Zij hanteren een daarbij passend taalgebruik, en kloppen gebeurtenissen (meningsverschillen, blunders, schandalen) buiten proportie op. Andere media zullen trachten de bij hun lezers (kijkers) veronderstelde behoefte aan zakelijke, onpartijdige berichtgeving te bevredigen. Maar ook deze media mogen ter wille van hun voortbestaan niet uit het oog verliezen dat veel lezers en kijkers ook voor hun plezier lezen en kijken. Met name bij de omroep zal dit inzicht er toe leiden dat ook politieke informatie in een verstrooiende verpakking wordt aangeboden. Extra vertekening kan hiervan het gevolg zijn.

Nu spreekt de stelling niet van vertekening, maar van 'grove vertekening'. Die zou mede veroorzaakt worden door het feit dat het primair de media zijn die de agenda van de publieke discussie bepalen. Bovendien zouden de media te veel aandacht geven aan incidenten en aan personen in plaats van aan zaken. Is deze kenschets juist?

Ongenuanceerd in deze trant spreken over dé media levert op zichzelf een vertekening op. Toch moet – onder het voorbehoud van individuele uitzonderingen – worden erkend dat met name de omroep wel enige aanleiding tot dit oordeel geeft. Niet zelden worden ingewikkelde politieke problemen herleid tot persoonlijke tegenstellingen (of zelfs haatgevoelens) of wordt buitensporig veel aandacht besteed aan sappige incidenten. Een onderzoek naar overheidssteun aan de scheepsbouw lijkt uitsluitend ingesteld om de declaratiewandaden van een president-commissaris aan het licht te brengen. De vraag naar toekomstige regeringssamenwerking wordt verengd tot de kwestie of Den Uyl onder Lubbers wil dienen of omgekeerd. En als verontwaardigde boeren aan hun verontwaardiging lucht geven door een kar mest voor de deur van Braks te deponeren, neemt de verslaglegging daarvan vaak meer tijd in beslag dan de uitleg van het probleem dat tot deze kranslegging stimuleerde. Fors weergegeven incidenten blijken op enige afstand bekeken niet veel meer dan – al dan niet welriekende – lucht te zijn. Te snel wordt van (n)iets een 'zaak' gemaakt. Gemak- en sensatie-

zucht lijken te hebben gezegevierd, terwijl men zich soms niet aan de indruk onttrekken kan dat bedoeld opblazen eerder (partij)-politieke dan informatieve doeleinden dient. Een enkel programma lijkt soms meer een reclamespot voor een bepaalde politieke partij dan de vrucht van een degelijk journalistiek spitwerk.

Maar toch: er valt meer te zeggen. Allereerst dat de media een volgend karakter hebben. De politiek zal toch eerst een incident moeten hebben gebaard, alvorens de media het kunnen verslaan. Als politici zelf al begonnen zijn met het opblazen van een ballon of van zichzelf, kan men de media niet kwalijk nemen dat zij de laatste adem aanbieden om het karwei te klaren. Politici hebben soms zelf bij dat opblazen belang, vooral als zij in het verhaal de heldenrol, en hun politieke tegenstander die van domme August, onbetrouwbaar serpent of halfslachtige kwezel krijgen toebedeeld. Zo kan een monsterverbond ontstaan tussen enerzijds de politicus die zich ter wille van zijn herverkiezing moet profileren en de media die behoefte hebben aan politiek entertainment.

Voorts moet opgemerkt dat soms een incident wel degelijk een scherp inzicht kan geven in de politieke werkelijkheid. De zeven minuten die Reagan in Bitburg was geven wellicht meer inzicht in zijn taxatievermogen en historisch besef en hebben misschien verdergaande gevolgen dan alles wat hij tijdens zijn bezoek aan West-Duitsland in 1985 verder nog heeft gedaan en gezegd. Even tekenend is het optreden van de snel in vooruitstrevende katholieke kringen zaligverklarde mevrouw Wasser, die tijdens haar toespraak tot de paus bij diens bezoek aan Nederland afweek van de vooraf goedgekeurde tekst. Juist omdat deze afwijking zoveel stof deed opwaaien is het informatieve karakter van de vermelding van dit incident groot. En wie zal willen ontkennen dat de mate waarin de media aandacht gaven aan de misleiding van de Tweede Kamer door minister Van Aardenne in de rsv-affaire geheel in overeenstemming was met de ernst van dat feit?

Hoewel derhalve incidenten-journalistiek niet uitsluitend op het conto van de journalisten moet worden geschreven en hoewel het informatieve gehalte ervan niet moet worden onderschat, feit blijft dat soms als gevolg daarvan de politieke werkelijkheid meer wordt vertekend dan nodig is. De geïnteresseerde lezer of kijker - waar blijft een onpartijdige, diepgravende tv-rubriek die met name de binnenlandse politiek analyseert? - krijgt zo onvoldoende zicht op de kern van de zaak en dus geen waar voor zijn geld.

Gevolgen

Verondersteld wordt wel dat de geschetste vertekening schadelijk is voor het gezag van het politieke bestel. De argeloze burger zou als gevolg van de vertekening van het politieke bedrijf zijn vertrouwen in de parlementaire democratie verliezen. Teleurgesteld zal hij zich afwenden van de politiek of zijn toevlucht zoeken bij ondemocratische groeperingen. Ons parlementair systeem dreigt hieraan te gronde te gaan. Is deze veronderstelling juist? Ik meen dat Somberman hier heeft toegeslagen en de gevolgen te zwart geschilderd zijn. Waarom?

Allereerst denk ik dat lezers en kijkers verstandiger zijn dan soms gedacht wordt. Velen van hen zullen begrijpen dat de verschaft informatie slechts een gebrekkig inzicht kan geven van de politieke werkelijkheid en dat er meer tussen hemel en aarde bestaat dan wat *Den Haag Vandaag* te melden heeft. Trouwens: indien zij meer informatie willen hebben, dan zijn de mogelijkheden daartoe aanwezig. Censuur kennen we niet en met behulp van de Wet Openbaarheid van Bestuur kan soms een tegenstribbelende overheid tot overgave worden gedwongen.

Voorts moet rekening worden gehouden met de verschillende functies die het hanteren van de media voor de gebruikers heeft. Onderscheid is wel gemaakt tussen bijvoorbeeld degenen die kranten primair lezen om zich te amuseren en zij die zich daarnaast ook nog wensen te informeren. Voor plezierlezers vormt de vertekening een veel minder groot probleem en heeft veel minder effect dan voor de laatste categorie lezers. Hetzelfde zal voor de kijkers gelden.

Ook mag de invloed van de media - en dus van de vertekening - niet worden overschat. Er moet heel wat gebeuren voordat een mediaconsument op grond van het gebodene zijn oordeel over of houding ten opzichte van iets wijzigt. Niet zelden is de werking van de media beperkt tot een versterking van reeds aanwezige meningen. Negatieve opvattingen over het parlement kunnen wel worden versterkt door ongunstige informatie, maar nauwelijks gewekt.

Is trouwens enig wantrouwen in de politiek zo ongezonder? Het tegendeel is in april 1985 door Andeweg in het maandblad *Socialisme en Democratie* betoogd. Wantrouwen in politici - en dat lijkt me het wantrouwen te zijn dat door vertekening kan worden versterkt - blijkt bovendien vaak gepaard te gaan met vertrouwen in het parlementaire systeem als zodanig.

Is er dan geen bezwaar tegen – al of niet grove – vertekening en behoeft het journalisten en politici die daartoe bijdragen niet te worden kwalijk genomen? Dat moet wel degelijk. Burgers hebben recht op zo betrouwbaar mogelijke informatie, waaronder ik in dit verband versta nieuws en niet commentaar. Indien journalisten deze niet leveren, uit gemakzucht, onkunde of omdat zij politieke of financiële doeleinden najagen, verzaken zij hun beroepsplicht. Hun eerste taak is immers de waarheid te dienen: eventueel wel meer maar niets minder. Hun medeverantwoordelijk voor het goed functioneren van het politiek bestel betreft vooral het zo volledig mogelijk weergeven van wat daarin gaande is, zodat ook de burgers op verantwoorde wijze hun standpunt (en stem) kunnen bepalen. Niet uit de aard van het medium voortvloeiende vertekening van het politieke bedrijf, opzettelijke manipulatie, of gelegenheid geven aan ego-trippende politici: dit alles kan vertekening geven en is ook om andere redenen afkeurenwaard. De vraag is dan of het bij afkeuren moet blijven of dat er maatregelen moeten worden genomen.

Het behoort ook tot de verworvenheden van onze democratie dat de persvrijheid gewaarborgd is. De wijze waarop door journalisten van die vrijheid gebruik wordt gemaakt, behoort tot hun verantwoordelijkheid. Enigerlei van overheidswege op te leggen beperking is slechts aanvaardbaar als deze algemeen, dus voor ieder geldt en de beperking ter bescherming van andere waarden volstrekt noodzakelijk is. Ik meen dat de boven geschetste situatie geen rechtvaardiging vormt voor beperking van de persvrijheid.

Ik zou trouwens ook grote moeite hebben met het beperken van die vrijheid ter verbetering van de werking van ons parlementair systeem. De persvrijheid wordt dan een functie van onze staatkundige opvattingen, hetgeen tot verregaande uitholling van die vrijheid leiden kan, zoals voorbeelden elders leren.

Volstaan moet derhalve worden met een oproep aan de journalist om zich zijn verantwoordelijkheid bewust te zijn en niet te veel toe te geven aan de ongebreidelde publiciteitsbelustheid van sommige politici. En aan de politici om de journalisten niet te belemmeren bij het vervullen van hun taak of te trachten hun onafhankelijkheid te ondermijnen. U vindt het waarschijnlijk wat al te vrome wensen, maar de omgeving stimuleert mij daartoe.